

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון כ"ג

תשע"ד

חספו 493

ברכת הטוב והמטיב

על הכרת הטוב הכללי ועל הכרת ה'

מובא בתלמוד בבלי (ברכות דף ט):

[תנן] בנה בית חדש וקנה כלים חדשים אומר ברוך שהחיינו והגיענו לזמן הזה שלו ושל אחרים אומר הטוב והמטיב [...] והתניא קצרו של דבר על שלו הוא אומר ברוך שהחיינו וקיימנו על שלו ועל של חיברו אומר ברוך הטוב והמטיב.

רש"ר הירש (ר' שמשון ב"ר רפאל הירש, 1808–1888) סיכם את דברי הגמרא שם והקנה להם מובן רחב יותר באשר לשמחה המיוחדת השמורה למי שהתלמד במקורות היהדות וזכה לקיים את מצוות הדת:

סימן אופייני הוא, בשמחה טובה הנוגעת לפרט בלבד מברכים: "שהחיינו"; ואך, כאשר האירוע הינו טוב גם לזולת רק אז מברכים: "הטוב והמטיב". נפש שלא נתעדנה מרוח היהדות מעריכה אושר, ושמח בו פי שבעה, כאשר הוא מנת חלקו לבד. רוח של יהודי ולבו רק אז שמחים באושר שנפל בחלקו, ורק דווקא אז נושא עיניו אל ה' הטוב ועושה חסד לבריות, אם גם לאחרים חלק באושרו שה' זיכה בו.¹

לדברי הרש"ר, סוגלתו של העוסק בתורה ובמצוות להבדיל מאומות העולם, היא אי-התרכזותו באושר האישי שנפל בחלקו, אלא בכך שנפשו ולבו חפצים באושרם של כל באי עולם, משום שהאושר הכללי דווקא (לו ולזולתו) מבשר ומאשר כי ה' טוב ועושה חסד לבריות כולן. יש כאן כעין הליכה מן הקוטב האגואיסטי המציין כך אליבא דהרש"ר הירש את אומות העולם, אל הקוטב האלטרואיסטי המציין את היהודי שנתעדן מרוח היהדות, המבקש את הטוב הכללי, לכל הפחות באותה מידה שבה הוא מבקש את אושרו האישי, וכפי המשתמע, אף מבכר את הטוב הכללי יותר, משום שהוא מעיד על השגחתו ועל מלכותו של הקב"ה על כל באי העולם.

ר' אברהם דנציג (1748–1820), פוסק ההלכה של העיר וילנה ומחוטנו של הגר"א (ר' אליהו בן שלמה זלמן, הגאון מוילנה, 1722–1798), הרחיב עוד ברעיון הכללי של הכרת הטוב: "עני שניתן לו בגד חשוב במתנה, מברך 'הטוב והמטיב' ואינו מברך 'שהחיינו' שהוא טובה גם לנותן ששמח שזָקְּחוּ ה' ליתן צדקה".²

אליבא דר' אברהם דנציג, גם העני שקיבל כמתת צדקה בגד נאה, ובדין מתנה שניתנה לו והפכה קניינו היה אמור לברך "שהחיינו", שכן התחדש לו עצמו דבר שלא היה קניינו קודם לכן, בכל זאת מברך "הטוב והמטיב", שכן הוא מכיר טובה גם לנותן ולשמחתו על שזיכהו ה' ליתן מלבוש נאה לעני. גם ר' אברהם דנציג מדגיש את הנטייה כלפי הטוב הכללי והאושר הכללי. על היחיד להכיר כי אינו לבדו בעולם. גם הדברים המתחדשים לו בחסד ה' מקורם פעמים רבות במצוות התורה או במוסר הטבעי שנטע ה' בלב בריותיו. היהודי מקיים המצוות יעדיף לחשוב בלבו על כל מי שהסב לו טוב, ויישאף לשתף אף את הזולת בשמחתו, גם משום שהוא חש חלק מקהל-עם וגם משום שכאשר הוא משתף אחרים בברכתו הריהו מגדיל ומרומם את חסד האלוה לא על

עצמו בלבד, אלא מודה בלבבו כי החסד והטוב הם כלליים ונחלקו על ידי האל לכל באי עולם.

בפתחים ב-ג מן הספר "קלי"ח פתחי חכמה", כתב הרמח"ל (ר' משה חיים לוצאטו, 1707–1746) כי רצון המאציל יתברך שמו הוא רק טוב.³ לא זו בלבד, אלא שתכלית בריאת העולם כולה הייתה כדי שהטוב יהא מטיב, ובלשונו של הרמח"ל: "תכלית בריאת העולם, זה פשוט, שכל פועל – פועל לתכלית. הוא להיות מטיב, לא לצרכו, כי הוא אינו צריך לבריותיו, אלא לברוא בריות להיטיב להם".⁴

לדעת הרמח"ל, ההוויה כולה היא תבונית ותכליתית. לטעמו, ברא המאציל יתברך (אין סוף ברוך הוא) את העולם כדי להביע באמצעותו את טובו השופע. האל בורא את עולמו לא רק על מנת לקיימו, אלא גם כדי להיטיב לכל הנמצאים בו; בבחינה זו, לדעת הרמח"ל, גם מה שהאדם חווה כרע וכפורענות, עתיד להיודע כטוב הנשפע מן האל.⁵ מה שהאדם חווה כחיסרון, כמגרעת, כפורענות, אינו אלא בחוויה האנושית. האדם לא תמיד מצליח להבין בקוצר דעתו מדוע סיבב האל פורענות זו או אחרת. עם זאת, לדעת הרמח"ל אין לו לאדם אלא להאמין ולידע כי הדברים מכוונים מלמעלה לתכלית הטוב ועל מנת להיטיב עם הנבראים כולם.

מבחינה זו דומה כי הרמח"ל היטה את לבו לברכת הטוב והמטיב, כלומר לטעמו, המברך הטוב והמטיב על שלו ועל של זולתו מבין כי העולמות כולם אמנם נבראו על ידי המאציל לכבודו ולרוממותו. עם זאת, התכלית הפנימית של הבריאה היא רצונו ומחשבתו של הבורא – לא להיות טוב במהותו בלבד, אלא על מנת להיטיב בפועלו ובדרך שבה הוא נודע בעולמו. המברך "הטוב והמטיב" אינו מגלם אפוא אכפתיות יתרה לזולת ולגורלו, אלא גם מכיר טוב לאל עליון המאציל ומשפיע רוב טוב על עולם ומלואו. באופן זה הוא מכיר כי תכליתו של אדם גם היא אינה רק להיות טוב, אלא להיטיב כמטיב יכולתו עם כלל באי עולם, כפי חסד ה' עליו.

שרה רז

מרצה בהתמחות לחינוך חברתי קהילתי

³ ר' משה חיים לוצאטו, קלי"ח פתחי חכמה, מהדורת ר' חיים פרידלנדר, בני ברק תשנ"ב, פתח ב, עמ' ה.

⁴ שם, פתח ג, עמ' י.

⁵ שם, פתח ב, עמ' ח-י.

¹ סידור תפילות ישראל עם פירוש הרב שמשון בן הר"ר רפאל הירש, ירושלים תשנ"ד, עמ' קנה-קנו.

² ר' אברהם דנציג, חיי אדם, ירושלים תשנ"ד, הלכות ברכת הנהנין כלל סב, סעיף ד, עמ' רה.

היופי החיצוני

היופי והסידור בחיים [...] כי הם בעצמם (הצדיקים) הנם שרויים בספירת התפארת האלקית, (אורות הקודש, ג, עמ' שו).

הרב קוק סובר כי מחד גיסא, העולם הזה, מהצד החומרי שלו, אינו חשוב לצדיקים הגדולים, אך מאידך גיסא, היופי וההדר חשובים להם מאוד כדי לחיות חיים מלאי קדושה. הסיבה לכך היא: כיוון שהעולם הזה הוא עליון ונשגב, עולמו של הקב"ה, שוודאי בראו כדי שבני האדם יתרוממו על ידו למקומות עליונים, חשוב שיהיה לו יופי נוי ורחן כדי שנוכל להתרומם מעלה במעלות הקדושה והטהרה. הרב כותב עוד שלכן נקראו הצדיקים "תפארת", מפני שהפאר והאסתטיקה חשובים להם מאוד.

מדברי הרב קוק ניתן להסיק שיופי חיצוני אפילו בדברים חומריים הוא מוטיב חשוב מאוד להתעלות במעלות רוחניות. אם כן, על אחת כמה וכמה שבמשכן ה' או בבית המקדש יהיה יופי ופאר רב כדי לסייע לעובדי ה' לעלות מעלה מעלה ברוחניות.

נוסיף להעמיק בדברי ה' אל שמואל, "אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו כי האדם יראה לעיניים וה' יראה ללבב". הקב"ה לא שלל את היופי ולא גינה אותו מצד עצמו, אלא הוא פסול כאשר הוא המדד היחידי שבעזרתו אנו בוחנים את אליאב. מה שאמר חכמינו ז"ל, "אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו, יש חדש מלא ישן ויש ישן שאפילו חדש אין בו", כוונתם לקנקן של יין שלפעמים שמים יין ישן משובח בקנקן חדש ובקנקן ישן לפעמים לא יימצא בו יין כלל. רצונם של חז"ל הוא להדריך אותנו לא להסתכל על החיצוניות בלבד כדי לבחון אנשים או חפצים, אלא גם על האופי, אך דבר מובחר או חשוב, אדרבה, היופי והנוי יוסיפו הרבה לתועלת שתופק מהאדם או מהחפץ המובחר והטוב.

אורית אחיטוב

סטודנטית בהתמחויות לתנ"ך ולחינוך חברתי קהילתי

בפרשת פקודי יש תיאור מפורט של הזהב, הכסף והנחושת שנועדו ל"מלאכת הקודש". התורה מפרטת איך בגדי הכהונה המפוארים עשויים מזהב, תכלת, ארגמן, תולעת שני, שש משזר, שלל אבניו ושרשרות זהב.

העיסוק בחיצוניות הוא מרכזי מאוד בפרשתנו. אם כך, כיצד נוכל להתמודד עם העיסוק הגדול בחיצוניות לאור הדרכת ה' את שמואל הנביא בחשבו כי אליאב מבני ישי הוא הראוי למלוך, "אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו כי האדם יראה לעיניים וה' יראה ללבב"? נוסף על כך אומרים חז"ל במסכת אבות, "אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו". מדוע העיסוק בחיצוניות חשוב עד כדי כך שהתורה הקדישה נפח משמעותי בפרשה למענו?

תחילה נראה את דברי הגמרא בברכות פרק תשיעי: "אמר רב יהודה היוצא בימי ניסן וראה אילנות מבלבלים אומר ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בהם בני אדם". מההלכה זו אנו מבינים את החשיבות הגדולה של יופי ונוי גם בדברים חומריים. כיוון שאם חכמינו ז"ל היו רואים ביופי דבר מגונה, לא היו מחייבים את הרואה אילנות מבלבלים (נאים) לברך עליהם את בורא העולם. אלא אנו מסיקים מכאן שחכמינו ז"ל ראו חשיבות רבה ביופי ובנוי אף בדברים החומריים. כותב הרב קוק זצ"ל:

הצדיקים המופלאים שאין עולם הזה תופס אצלם מקום מצד גבוליו שפלותו וצמצומיו, דווקא הם מוקירים את העולם ומכבדים אותו, מפני שהם רואים בו עולם עליון [...] עד שהנם תמיד חיים מלאים, שיש בהם כלן שיקוי הלשד של כל ההנאות האסתטיות, המענגות את החיים במעלה עליונה מאד. וחושיהם הרוחניים אפילו ביחס להתוכן האסתטי הרגיל, בהכרת היופי שבמראות, שבשירה, שבסדר, שבמדינה ובמוסר, ושכלל ערך, מתכפלים בכפלים אדירים, עד שהם הם הנם מקורות

במעגלי העם היהודי

עיירות הפיתוח

טלי פרידמן

תופעת הייסוד של עיירות חדשות ידועה בעולם הרחב. מדינות רבות כמו ארצות הברית, קנדה, פולין והולנד הקימו עיירות חדשות אחרי מלחמת העולם השנייה. הבולטת מכולן היא מדינת ישראל שבמשך תקופה קצרה יחסית (כחמש-עשרה שנה) ייסדה למעלה משלושים עיירות שקלטו בתוכן מאות אלפי עולים. עם קום המדינה ניצב השלטון לפני כמה בעיות יסוד שחייבו מתן פתרונות מהירים: קליטת גל העלייה שהכפיל את אוכלוסיית המדינה בתוך שנים ספורות, בניין הארץ והצורך במתן ביטוי לריבונות באזורים דלילי אוכלוסין ובאזורי ספר. הקמתן של עיירות הפיתוח משקפת אפוא את היעדים הללו וצרכים נוספים של תקופת ייסודן.

בתחילה הופנו העולים לערים קיימות. לאחר שפוטנציאל זה מוצה ברובו תוכננו ערים חדשות כחלק מתכנית מתאר ארצית כוללת. הוקמו עשרים ושבע ערים חדשות בחלוקה כמעט שווה בין אזורי הצפון, הדרום והמרכז. בשנים הראשונות תפקידן היה לשמש מרכזים לאזורים החקלאיים שמסביבן ולאחר מכן נועדו הערים החדשות להישען על תעשייה. נוסף על אלה נחשבו ערים חדשות גם כאלו שהיו קיימות ואוכלסו מחדש אחרי מלחמת השחרור, וכן מעברות שהוסבו ליישובי קבע. למעשה אין הגדרה אחידה לעיירות הפיתוח ולכל מוסד ממשלתי או ציבורי העוסק בנושא יש הגדרה משלו על פי קריטריונים שונים. בחלוף השנים חלו תמורות חברתיות וכלכליות שיצרו שונות בין עיירות הפיתוח. השונות באה לידי ביטוי בכמה מדדים, כמו רמת ההכנסה לנפש, רמת ההשכלה, רמת האבטלה ובשינוי הדימוי של העיירות.

שינוי הדימוי נעוץ בכמה גורמים, ביניהם מדיניות חינוכית מפצה שתרמה במשך השנים לצמצום הפערים בהישגים הלימודיים בין תלמידים מקבוצות אוכלוסייה שונות, צמיחתן של מכללות אזוריות שקירבו את ההשכלה אקדמית שניתנה לשכבות שעד אז לא זכו לכך, וגל העלייה מברית המועצות לשעבר ששינה את אופייה של החברה ושל הפריפריה בישראל.

לימים, חלק מערי הפיתוח צמחו ואוכלוסייתן גדלה. חלקן הפכו מערי פיתוח לערים בינוניות וגדולות, כגון אשדוד, אשקלון, באר שבע ואילת. הן צמצמו את הפער בין ובין הערים הגדולות ויתר היישובים שבמרכז הארץ, וכיום אינן עוד בגדר ערי פיתוח. לעומתן, קיימות עדיין ערי פיתוח, בעיקר בפריפריה, הסובלות בדרך כלל מחסרונות הריחוק הגאוגרפי וגודלן הקטן, וצמיחתן לעת עתה מתעכבת.

מקורות

• צבי צמרת ואחרים (עורכים), **עיירות הפיתוח**, יד יצחק בן צבי, ירושלים 2009.

• אתר כותר ספרייה מקוונת מקיפה בנושא ארץ ישראל ותרבות ישראל

<http://www.kotar.co.il/KotarApp/Search.aspx?sSearchText=%D7%A2%D7%99%D7%99%D7%A8%D7%95%D7%AA%20%D7%94%D7%A4%D7%99%D7%AA%D7%95%D7%97&sSearchType=All>

• אתר מבקר המדינה ונציב תלונות הציבור

<http://www.mevaker.gov.il/serve/contentTree.asp?bookid=142&id=57&contentid=&parentcid=undefined&sw=800&hw=530>